

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויקהל, תשס"ח
מספר 745מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

*"זהב" ו"זהב טהור" בכלי המשכן

בציווי לעשיית כלי המשכן בפרשת "תרומה" (פרקים כה-כו, כח, ל) מצאנו שעל כמה מהפריטים נאמר שיש לעשותם "זהב", ועל אחרים – "זהב טהור". ואולם בתיאור ביצוע הציווי בפרשת "ויקהל", כפי שיובא להלן, נראה כאילו התעלם הכתוב מההבחנה שבין "זהב" ל"זהב טהור". האם ראתה התורה חשיבות בהבחנה זו? בשאלה זו נדון להלן. כלי המשכן בהם כתוב "זהב טהור":

ארון – "וּצְפִיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר" (כה:יא).

כפורת – "וְעָשִׂיתָ כְּפֹרֶת זָהָב טָהוֹר" (כה:יז).

שולחן – "וּצְפִיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר" (כה:כד).

קערותיו, כפותיו, קַשְׁוֹתָיו, וּמִנְקִיֹּתָיו – "זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם" (כה:כט).

מנורה – "וְעָשִׂיתָ מִנְרֵת זָהָב טָהוֹר" (כה:לא).

גביעים, כפתורים ופרחים – "כָּלֵה מְקַשֶּׂה אַחַת זָהָב טָהוֹר" (כה:לו).

מלקחיה ומחתתיה – "וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחַתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר" (כה:לח).

שרשראות (בבגדי הכהן) – "וְשָׁרְשָׁרֹת זָהָב טָהוֹר" (כח:יד).

ציץ – "וְעָשִׂיתָ צִיץ זָהָב טָהוֹר" (כח:לו).

מזבח – "וּצְפִיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר" (ל:ג).

אבל ברוב כלי המשכן האחרים אין נזכר בציווי אלא "זהב". כך הוא בעשרות מקומות, וכאן נמנה כמה מהם: גְרָמִים: לארון – "וְעָשִׂיתָ עֲלָיו זָהָב סָבִיב" (כה:יא); לשולחן – "וְעָשִׂיתָ לוֹ זָהָב סָבִיב" (כה:כד).

בדים: לארון – "וּצְפִיתָ אֹתָם זָהָב" (כה:יג); לשולחן – "וּצְפִיתָ אֹתָם זָהָב" (כה:כח).

טבעות: לארון – "וַיִּצְקֵת לוֹ אַרְבַּע טְבַעֲתֵי זָהָב" (כה:יב); לשולחן – "וְעָשִׂיתָ לוֹ אַרְבַּע טְבַעֲתֵי זָהָב" (כה:כו).

קרשים – "וְאֵת הַקְרָשִׁים תַּצְפֶּה זָהָב" (כו:כט), וקרסים – "וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קְרָסֵי זָהָב" (כו:ו).¹

כאמור, השאלה היא אם יש חשיבות לחילופי הלשון בציון סוג המתכת הנדרשת לכלי המשכן – "זהב" ו"זהב טהור", והאם ייתכן שבלשון "זהב" התכוונה התורה לסגסוגת?²

לכאורה, מן הכתוב עולה ההבחנה הזאת: כאשר יש צורך בכמות זהב גדולה למדיי או ביציקתו, כלומר היתוך³ הזהב, מצוין בתורה "זהב טהור", ואילו היכן שאפשר לעבד את הזהב בשיטות אחרות, כגון ריקוע, משיכה, ערגול או חישול, מציינת התורה "זהב" בלבד. להלן נבחן את הדברים:

* המאמר מבוסס על ספרי שיצא השבוע לאור: קמ"ח (קדושתם, משקלם, חוזקם) כלי המשכן: בחינה מחדש של כלי המשכן ומשקלם לאור כללי המדע, תל-אביב תשס"ח.

¹ וכן בפריטים אחרים: הבריחים (כו:כט), העמודים (לב), הנונים (לז), וכך בבגדי הכהן, כגון האפוד, החושן, המשבצות (פרק כח), שבהם נאמר "זהב" בלבד.

² "סגסוגת" פירושה ערבוב של שתי מתכות לפחות לקבלת חומר חדש בעל תכונות חדשות.

³ ראו אונקלוס (כה:יב) על הכתוב "ויצקת" וכן ביתר המקומות התרגום הוא: "ותתיך". רש"י מאמץ פירוש זה וכותב "כתרגומו".

א. רוב הפרשנים אינם עוסקים בהבחנה בין "זהב" ל"זהב טהור" (ביניהם רש"י, אבן עזרא, רמב"ם, אברבנאל ורשב"ם), למרות דיוקיהם בלשון הכתוב ועיסוקם בפרטים שונים בכלי המשכן. ייתכן אפוא שלדעתם, אין הבדל בין שני הכתובים, והכול נעשה מזהב טהור.

ב. בעל "משך חכמה", ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, דייק בלשון הכתוב והבחין בין המתכות. לדעתו, כאשר נאמר בכתוב "זהב טהור", הדבר דורש היתוך הזהב, ואילו כאשר כתוב "זהב", הכוונה היא לשיטות עיבוד אחרות, וזו לשונו (שמ' כה: י): "והוא, כי הטהרה היא ההכנסה לכור לצורפן... שצריך עיבוד לשמה... אבל הזר זהב והבדים... לא היה צריך להתיכן". וכך נעשה גם בציפוי הקרשים והעמודים ועוד. יוצא אפוא שלשיטת בעל "משך חכמה" השינוי בין "זהב" ל"זהב טהור" תלוי לא בטיב המתכת אלא בשיטת העיבוד.

ג. ידוע שכסף ונחושת טהורים הם מתכות רכות, שבדרך כלל ממסגים אותן. כסף טהור הוא בסימן 999, ואילו כסף סטרלינג בסימן 925, והוא מסג עם 7.5% נחושת כדי להקשותו ולחזקו. כמו כן הנחושת הטהורה רכה היא, ובדרך כלל ממסגים אותה כדי להקשותה. לדוגמה: נחושת + בדיל = ארד (ברונזה); נחושת + אבץ = פליז. מדוע, אם כן, על ה"נחושת" וה"כסף" שהיו בכלי משכן רבים לא נשמע קולם של הטוענים למסג כמו ב"זהב"?

ד. עם זה חשוב לציין שבכמה מהפריטים שבהם כתוב "זהב" בלבד, דעת הפרשנים היא שנצטוו לעשותם מ"זהב טהור" (ולא מצאתי שחולקים עליהם). לדוגמה, בכרובים נאמר: "ועשית שנים פְּרָכִים זָהָב, מְקַשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם" (כה: יח).⁴ רש"י פירש: "שלא תעשה (את הכרובים) בפני עצמם ותחברם בראש הכפורת... אלא הטיל זהב הרבה בתחילת עשיית הכפורת". כלומר הכרובים נעשו מאותה יציקה של הכפורת, והרי בכפורת כתוב במפורש "ועשית כפרת זהב טהור" (יז). יוצא אפוא שלדעת רש"י, הכרובים, שבהם נאמר "זהב", נעשו מזהב טהור, וכך מפרש רשב"ם. גם בפסוק הסמוך (יט) – "ועשה כרוב אחד מְקַצָּה מִזֶּה, וְכָרוֹב אֶחָד מְקַצָּה מִזֶּה, מִן הַכֶּפֶרֶת תַעֲשׂוּ אֶת הַפְּרָכִים עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו", מפרשים רש"י וראב"ע שהכוונה ליציקה אחת של הכפורת והכרובים.

בדרך דומה מביעים הפרשנים את דעתם בעניין הטבעות בארון. על הפסוק "ויצקת לו ארבע טְבֵעֹת זָהָב" (כה: יב) מפרש רשב"ם: "בולטין מגוף הארון ולא מחוברות". לאמור, בולטים מהציפוי החיצוני. והרי הארון היה מצופה זהב טהור, ומכאן שגם טבעותיו היו מזהב טהור.

השאלה היא, אם כן, האם הכרובים והטבעות היו עשויים מזהב טהור, כדעת המפרשים הללו, או מזהב, כלשון הכתוב?

ה. בציפוי הארון כתוב: "וצפית אתו זהב טהור" (כה: יא). רש"י מסתמך על ציטוט דברי רחבה בשם רבו, רב יהודה (יזמא עב ע"ב), שאותם קיצר וכתב: "ג' ארונות עשה בצלאל: שנים זהב, ואחד של עץ". גרסת הגמרא שלנו (דפוס וילנה): "שלש ארונות עשה בצלאל, אמצעי של עץ תשעה, פנימי של זהב שמונה, חיצון עשירה ומשהו".

אם כן, לא רק רש"י אלא אף האמורא רב יהודה מתעלם מן הלשון "זהב טהור" שבכתוב, ומתאר אותו כאילו כתוב בו "זהב". האם אפשר להסיק מדברי האמורא רב יהודה, שבעקבות דבריו הלך רש"י, שהם סבורים כי "זהב" ו"זהב טהור" שבכתוב חד הם, או שמא לא טרחו לדייק בהבחנה זו? אשר לרש"י, התשובה מובאת בפירושו שהובאו לעיל, ומהם ברור שלדעתו "זהב" של הכתוב "זהב טהור" הוא.

ו. מקור חשוב בדיונונו הוא השוני בין לשון הציווי ובין תיאור עשיית הפעמונים למעילו של הכוהן הגדול. בציווי כתוב: "ועשית על שוליו רַמְנֵי תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב וּפְעֻמָּי זָהָב בתוכם סביב" (כח: לג). אבל בעשייתם כתוב: "ויעשו פְּעֻמָּי זָהָב טהור, ויתנו את הפעמונים בתוך הרַמְנֵים על שולי המעיל סביב בתוך הרַמְנֵים" (לט: כה). האם נעשו הפעמונים מזהב או מזהב טהור? ברור שכאן אי אפשר להבחין בין היתוך ובין פעולת עיבוד, כפי שטען בעל "משך חכמה", כיוון שהדברים נאמרו באותו פריט – בפעמונים עצמם. שינוי דומה נמצא במעשה המנורה. בלשון הציווי כתוב: "ועשית מְנֹרֶת זָהָב טהור, מְקַשָּׁה תַעֲשֶׂה הַמְנֹרֶה" (כה: לא), ואילו במדבר (ח: ד) לא נאמר בה אלא: "וזה מעשה הַמְנֹרֶה מְקַשָּׁה זָהָב בלבד. לסיכום, דומה שאין להוציא מכלל אפשרות את ההנחה שבכל המקומות שבהם כתבה התורה "זהב" בכלי המשכן – כוונתה ל"זהב טהור", ולפיכך אין לתת משמעות (על כל פנים לא מצאנו) לשימוש של הכתוב פעם בלשון "זהב" ופעם בלשון "זהב טהור".

אורי כהן
תל אביב

⁴ הדוגמאות של רש"י ורשב"ם מובאות ממקורות שונים, ולכן מופיעות פעמיים.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>